

MÜƏLLİM-ŞAGİRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ QURULMASINDA TOLERANTLIĞIN ROLU

İradə Əmirəliyeva,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
ARTİ-nin aparıcı elmi işçisi

Açar sözlər: hörmət, tolerantlıq, pedaqoji tolerantlıq, müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətləri;

Ключевые слова: уважение, толерантность, педагогическая толерантность, отношения учитель-ученик, ученик-ученик;

Key words: respect, tolerance, pedagogical tolerance, the teacher-student, student-student relationship.

Demokratikləşmə və humanistləşmə prinsipləri müasir məktəb islahatlarının başlıca amilləridir. Bu, təbii bir haldır. Məqsədimiz əsas dəyəri insan şəxsiyyəti, fərdiliyi olan, özünü maksimum reallaşdırmaqla birləşən uşaqlar yetişdirməkdir. Bunun üçün şəxsiyyət öz daxili dəyərini, azadlığını hiss etməlidir. Etiraf etmək lazımdır ki, bu gün uşaqların çoxu zahirən sərbəst görünmələrinə baxmayaraq, daxilən sıxıntılıdır. Onlar bəzən öz fikirlərini, düşüncələrini, hisslərini, başqa sözlə – özlərini ifadə edə, bacarıq və qabiliyyətlərini göstərə bilmirlər.

Etimad, inam hörmətin təzahürü, ilk növbədə yaradıcı fəaliyyət kimi özünü göstərir. Müəllim şagirdi baxışları, maraqları ilə birgə qəbul edib, ünsiyyət qurmalıdır. Bu, etibar deməkdir.

Şagirdin baxışlarına, fikirlərinə, maraqlarına hörmət etmək lazımdır. Bunun üçün də dözümlü – tolerant münasibət olmalıdır. Müəllim başa düşməlidir ki, müasir dövrdə yeniyetmələrin nəinki düşüncələrini eyni qalibə sala, heç onların saç düzümlərinə də müdaxilə edə bilməzlər. Bütün bunlara sakit yanaşmaq lazımdır. Əksinə, pedaqoq öz marağı, hərəkətləri ilə yeniyetməyə dəstək olmalı, onun öz fərdiliyini, müstəqilliyini üzə çıxarmasına təkan verməlidir.

Artıq ənənəvi təhsildə tərbiyə ideali olan, dərstdə “əllər partanın üzərində”, “hamı kimi” hərəkət edən, intizamlı şagird obrazı keçmişdə qalmışdır. Müasir müəllim üçün arzuolunan tapıntı baxışları müəllimin fikri ilə və dərslərdəki müddəalarla uzlaşmayan, “fərqli düşünən” şagird olmalıdır.

Şagirdin ən utopik ideyalarına, çaşıdırıcı suallarına, skeptisizminə, hər şeyin mahiyyətinə varmaq istəməsinə tolerant münasibət təkə müəllimin pedaqoji mədəniyyətinin göstəricisi deyil, həm də, yeni tipli – azad, sərbəst, yaradıcı şəxsiyyətin formalaşmasının təminatıdır.

Şagirdin şəxsiyyətinə müəllimin marağının başqa bir etik tərəfi də var. Şagirdin özünə marağının “axtarılması” “onun marağına maraq” deməkdir. Axı informasiyanın ötürülməsinin, qavranılmasının psixoloji əsası ona olan maraqdır və buna görə də bizim peşəkarlığımız onu doğurmağı bacarmaqdır. Bununla yanaşı, şagirdlərin marağına istiqamətlənmək, həm də onların şəxsiyyətinə hörmətin təzahürüdür. Şagirdlərin onlara necə münasibət bəslədiklərinin fərqinə varmayan müəllimlər aşağıdakı şəkildə düşünməklə düzgün mövqə tutmurlar: “Qoy onlar mənə nifrət etsinlər, ancaq fənni mənimsəsinlər. Onların sevgisinə ehtiyacım yoxdur”. Unutmaq olmaz ki, şagirdlərin müəllimə rəğbəti onun fənninə olan marağın açarıdır.

Şagirdin şəxsiyyətinə olan hörmətin daha bir təzahürü onun şəxsi ləyaqətinin alçaldılmasına yol verməməkdir. Təcrübədə bir çox hallarda — xüsusi, məqsədyönlü, necə deyirlər, vərdis üzrə bu qayda pozulur. Şagirdləri baxışla, səs tonu ilə, istehza etməklə alçalmaqdan çəkinmək

lazımdır. Uşaqların üstünə qışqırmaq – müəllimin pedaqoji acizliyini boynuna alması deməkdir. Bu özünə qarşı hörmətsizlik yaratmaq, eyni zamanda, şagirdlərə qarşı da onu nümayiş etdirmək deməkdir. Bütün bunlar müəllimin tolerant davranışını labüd edir. Müəllimlər öz davranışları ilə təhsilalanlara nümunə olmalı, müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətlərində lazımi vasitələrdən istifadə edərək, onlarda tolerantlıq formalaşdırmalıdırlar.

Tolerantlıq – digər şəxslərin fərqli düşüncə, davranış və rəftarlarını başa düşmək, onlara hörmət bəsləmək qabiliyyətidir. Çox zaman tolerantlığı bu və ya digər şəxsə müsbət yanaşma kimi də izah edirlər. Bu, o deməkdir ki, insanlar bir-birini həqiqətdə olduğu kimi, yəni necə varsa, elə də qəbul etməlidirlər.

Real həyatda insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlər müsbət və mənfi yanaşmalar əsasında qurulur. *Müsbət yanaşma* şagirdin öz yaşadlarına, yaxud yaşadlarının ona, həmçinin müəllimin şagirdlərə, şagirdlərin müəllimə, başqalarına hörmətlə yanaşmalarını zəruri sayır. Bu da şagirdlərin bir-biri ilə, yaxud müəllimlə münasibətlərinə, ya da onların hər hansı sahədə nöqsanlarına, çatışmayan cəhətlərinə diqqətin yönəlməsinə deyil, müsbət keyfiyyətlərinə, hərəkətlərinə, bacarıq və qabiliyyətlərinə əsaslanır. Münasibətlərin bu şəkildə qurulması şagirdə özünəinam hissini qüvvələndirir, onun təşəbbüskarlığını, özfəaliyyətini, müstəqilliyini artırır.

Mənfi yanaşmada insanlara, o cümlədən, şagirdlərə düzgün olmayan münasibət başlıca yer tutur. Münasibətlər məcburiyyətə, təzyiqə, mənfi qiymətləndirməyə əsaslanır. Nəticədə şagirdlər təşəbbüskarlıq, idrak müstəqilliyi və yaradıcı fəallıq göstərməyə meyilli olurlar. Tolerantlığı inkişaf etdirmək üçün müsbət yanaşma tərzinə üstünlük verilməlidir. İlk növbədə, müəllimlər müsbət yanaşma tərzini öyrənməli, daha sonra bu mühüm keyfiyyəti şagirdlərdə formalaşdırmalıdırlar. Tolerantlığın tərbiyə olunmasında yanaşma tərzində əhəmiyyətli rola malikdir.

Yeni pedaqoji təfəkkür müəllimin qarşısında xüsusi tələblər qoyur. Onların sırasında *pedaqoji tolerantlıq* özünəməxsus yer tutur. Tolerantlıq bir tərəfdən tərbiyə və təhsil vəzifələrinə çatmaq üçün vasitə kimi, digər tərəfdən tərbiyə prosesinin məqsədlərindən biri kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyinin zəruri şərti şagirdi necə varsa, eləcə də qəbul etməkdən ibarətdir. Şagirdə münasibətdə öz davranış və rəftarını, ünsiyyət tərzini xüsusi taktika əsasında quran tolerant müəllim böyük nəticələrə nail olur.

Y.P.Povarenko pedaqoji prosesdə tolerant şagirdin xüsusiyyətlərinin təhlili zamanı müəllimin tolerantlığının iki növünü müəyyən edir:

- sosial (yaxud sosial-psixoloji);
- psixoloji (yaxud psixofizioloji).

Sosial tolerantlığın mövcudluğu müəllimə təhsil prosesinin bütün iştirakçıları ilə səmərəli, qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə imkan verir. Psixoloji tolerantlığın formalaşdırılması müəllimin çoxsaylı peşə stresslərinə yüksək dayanıqlığını təmin edir və onun peşə fəaliyyətini faydalı qurmasına imkan verir.

Y.P.Povarenko sosial tolerantlıqda aşağıdakı struktur komponentləri fərqləndirməyi təklif edir: *dinamik və əməliyyat xarakterli*.

Tolerantlığın *dinamik* tərəfi müəllimin motivasiya sahəsinin məzmunu ilə (şagirdi necə varsa, elə qəbul etməyə hazır olmaq), onun dəyərlər sistemi ilə, maraqları, əqidə və inamları, sosial yönəlmələrlə müəyyən edilir.

Sosial tolerantlığın *əməliyyat xarakterli* əsası konkret bilikləri, bacarıq və qabiliyyətləri (insanların psixoloji xüsusiyyətləri haqqında biliklər, müxtəlif insanlarla ünsiyyət prosesinə nəzarət qabiliyyəti və s.) təşkil edir”.

Pedaqoji tolerantlıq dedikdə, təhsil prosesinin bütün subyektləri ilə tolerant qarşılıqlı fəaliyyət bacarığı və vərdislərinə yiyələnmək, öz şəxsiyyətinin, şagirdlərin, onların valideynlərinin şəxsiyyət keyfiyyəti, pedaqoji etikanın tərkib hissəsi kimi tolerantlığı formalaşdırmaq üzrə fəal mövqe şəklində dözümlülüyə yönəlmə başa düşülür.

Pedaqoji tolerantlıq sosial kateqoriya olub, başqa insanın qəbuluna, empatik anlamaya, açıq və etibarlı ünsiyyətə yönəlmədə təzahür edir.

Pedaqoji tolerantlıq şagirdə münasibətdə nikbin olmağı, onun qüvvələrinə inanmağı vacib sayır. Pedaqoji tolerantlıq oğlan və qızları pedaqoji prosesin bərabərhüquqlu iştirakçıları kimi qəbul etməyi zərurətə çevirir.

Məktəbdə dərindən işin bir sıra formalarına müraciət edilməlidir: söhbətlər, müzakirələr, diskussiyalar, disputlar, görüşlər, axşamlar (hər hansı fənnə aid tematik, ədəbi-bədii gecələr), ekskursiyalar, yürüşlər, kinofilmlərə, teatr tamaşalarına, sərgilərə baxışlar, müsabiqələr, dəyirmi masa ətrafında fikir mübadiləsi, “Şən və hazırcavablar klubu”, tarixi günlərə – Respublika gününə, Müstəqillik gününə, ümummilli lider Heydər Əliyevin ad gününə, Milli Ordu gününə, Novruz bayramına, Yeni il, həmçinin Qanlı Yanvar və Azərbaycanlıların soyqırımının anım gününə həsr olunmuş tədbirlər və s.

İş formalarının rəngarəngliyi diqqət mərkəzində olmalıdır. Belə ki, “Müəllim-şagird münasibətlərində tolerantlıq”, “Kim tolerantlıq nümayiş etdirməlidir?” mövzusunda disput; “İnsanların qarşılıqlı münasibətlərində tolerantlıq” mövzusunda dəyirmi masa; “Səbir kasası daşanda...” mövzusunda diskussiya; “Tolerant şəxs: o kimdir?” və “Tolerantlığın dərəcəsi” mövzularında söhbətlər təşkil oluna bilər.

Müəllim-şagird münasibətlərində tolerantlığın inkişaf etdirilməsi müasir dövrün ən aktual tələbidir. Tolerantlıq şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə özünəməxsus yer tutur. *İntolerant* (tolerant olmayan) insanlar tolerant nəsil yetişdirə bilməzlər. Ona görə də bütün bunları nəzərə alaraq, müəllimlər birinci növbədə özləri həmin keyfiyyəti, davranış bacarığını mənimsəyib, şagirdlərə ötürməlidirlər. Boş yerə deməyiblər ki, sözlə deyil, əməllərinlə tərbiyə etməlisən.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N. Milli əxlaq və ailə etikası: (orta ixtisas məktəbləri üçün dərslik). Bakı: “Mütərcim”, 2015.
2. Əmirəliyeva İ.B. Ali məktəb tələbələrində tolerantlığın formalaşdırılması. (monoqrafiya), Bakı: “Mütərcim”, 2017.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ОДНО ИЗ ВАЖНЫХ УСЛОВИЙ В УСТАНОВЛЕНИИ ЭФФЕКТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ УЧИТЕЛЕМ И УЧЕНИКОМ

резюме

В статье рассматривается развитие толерантности, основанной на доверии, уважении и дружбе в отношениях ученика и учителя. Предпочтение позитивных отношений повышает самооценку учеников. Это приводит к их интеллектуальной самостоятельности и творческой активности.

TOLERANCE AS ONE OF THE IMPORTANT CONDITIONS IN ESTABLISHING BENEFICIAL RELATIONS BETWEEN TEACHER AND STUDENT

summary

The article discusses the development of tolerance based on trust, respect and friendship in relations between a student and a teacher. A preference for positive attitudes in mutual relationships increases self-esteem of students. This leads to their intellectual independence and creative activity.